

ŞUMNU'DA TÜRK İSLÂM ESERLERİ

Dr. Osman KESKİOĞLU

1 878 yılı, bizim için uğursuz bir tarih. Ayastefanos Anlaşması'yla büyük bir Bulgaristan kuruldu. Osmanlı mirasını paylaşmak isteyen siyasiler, hatalarını anladılar. 1878 Berlin Anlaşması hataları biraz tashih etti. Bulgaristan Prenslığı doğdu. Şarkı Rumeli Eyaleti kuruldu.

Harplerin tahribatı büyüktü Rumeli'den göçen göçtü, kalan kaldı. Bize maveradan sesler getiren şairimiz Yahya Kemal Beyatlı, Maveradan şirine şöyle başlar:

Geldikti bir zaman Sarı Saltuk'la Asya'dan,

Bir bir Diyar-ı Rum'a dağıldık Sakarya'dan.

Tarihlerin sayfaları anlattıklarını iki mısraa sığdırmış. Asyanın ortasından gelip Anadolu'yu YURT edindik. Buradan da Rumeli'ye geçip yerleştik. tabii Aktolgalı Beylerbeyi önümüzde... Oradaki Türk, yerden bitmedi. Bulgar'ın saçma iddiası gibi Bulgar'dan dönmedi (hoş, Bulgarlar'ın aslı da Türk ya.)

Tarihin mukadderatı değişti. Bazı Türkler Bulgaristan'da kalmaya mahkûm edildi. Ancak dîni ve milli varlıklarını koruyabilmeleri muahedelerle teminat altına alındı. Başta 1878 Berlin Antlaşması bu hakları sağladı. Daha sonra 1909 tarihli İstanbul Antlaşması ve Protokolü, 1913 tarihli İstanbul Antlaşması aynı hakları daha geniş ele aldı. 1919'daki Nobii (Noey), 1920'deki Türkiye Bulgaristan Dostluk Antlaşması, 1947 Paris Antlaşması oradaki Türkler'in haklarını teminat altına

almıştır. Bulgarlar Helsinki'ye de imza attılar.

Bu antlaşmaların hepsinde dîni teşkilat, müftülükler, İslâm cemaatları, vakıflar, maarifmektep encümenleri, okullar ve camiler bunların idare tarzları hepsi hükme bağlanmıştır. Özellikle 1909 ve 1913 tarihli İstanbul Antlaşmaları oradaki Türkler'in milli ve dîni varlıklarını kesin olarak ele almıştır. Bunlara dayanarak:

BULGARİSTAN MÜSLÜMANLARI MÜESSESAT DİNİYYE İDARE VE TEŞKİLAT-I NİZAMNAMESİ yapılmış 23 Mayıs 1919 tarihinde, kralın tasdiğiyle yürürlüğe girmiştir. 189 madde olan bu nizamnamede her şey açıktır. Fakat, Kara Bulgar sonradan Kızıl Bulgar olunca, şimdi bu hakların hepsini çiğniyor, hem de bütün medeni dünyanın gözü önünde, işin acısı Birleşmiş Milletler uykuya dalmış, insan hakları bekçileri susuyor. İnsanlık namına tarih utansın, medeniyet utansın...

Oradaki Türkler eskiden göçe zorlanırdı. Ömer Seyfeddin bunu Tuhaf Bir Zulüm hikayesinde ne güzel dile getirmiş. Onun Kepazeyef adlı kaymakamı, Deliorman'dan Türkleri kaçırmak için oraya domuz sürüleri getirmişti. Bugünküler domuz sürülerinden daha beterini getirdiler. O kaymakam insaflymış ki Türkleri Anayurtlarına yolluyordu, bugün ise bir bakanları, göçmek isteyenleri 24 saatte Türkiye'ye değil, kamplara yollarız diyor. Firavunlar, İsrailoğulları üremesin diye sade erkeklerini öldürürlerdi, yeni türeyen

Kızıl Firavunlar ise kadın erkek, kız oğlan hiç ayırt etmeden öldürüyorlar, Türk-İslam olmaktan vazgeçmeye zorlanıyor. Orada soy kırımı var, insanlık neye susar acaba?...

Türkler fethettikleri yerlerde böyle şey asla yapmadı. Oralara adalet götürdük. Tarih buna şahit. Hatta Bulgarları yok olmaktan biz kurtardık, yoksa Rumlar onları Rumlaştırırdı. Bunu tarihleri de böyle yazar. XVI. yüzyıldan bahsederken P.Tuğlacı şöyle diyor: "Bu devirde Bulgar adı tümüyle unutulmuştu. Balkanlarda böyle bir milletin varlığı akla bile gelmiyordu. Bu devirde ünlü Slav bilgini Safarik bile, Bulgarların ancak 600 bin nüfuslu ufak bir Slav halkı olduğunu kayıt etmiştir, (Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri, s.54) Tarih hükmünü her zaman verir. Bu konuda da elbette verecektir. Biz hükmü ona bırakıp asıl konumuz olan Şumnu'ya gelelim:

Türkler Şumnu'yu fethedince, her yerde olduğu gibi geniş bir imar başladı. Bu imarın ölmez tapuları câmiler, medreseler, okullar ve diğer abidelerdir. Rahmetli Ekrem Hakkı Ayverdi Avrupada Osmanlı Mimari Eserlerinde (C. VI) şu listeyi verir:

Romanya'da	234
Macaristan'da	724
Yugoslavya'da	6616
Yunanistan'da	3771
Arnavutluk'ta	1015

Bulgaristan'da 3339 olmak üzere Avrupa'da 15.699 Türk-İslam eseri vardır. Bunlar tescil edilip kayda geçmiş olanlar, kayda geçmeyenler de var. Evliya Çelebi Şumnu'da 10 câmi kaydetmiş, mescitler hariç. 1285 H./1866 M. yılında Rusçukta basılan Tuna Vilayeti Salnamesi (S.106-112)de Şumnuda: 40 cami, 22 okul, 6 medresi, 10 tekke kayıtlı. Kamusu A'lam 50 cami var diyor (C.IV.S.2874) Biz 1925'lerde 40 kadar minare sayardık. Bunların 28'inin adını Vakıflar Dergisi (C.VIII'de) yazdım. Başta gelenleri ve inşa tarihleri şöyle:

Eski Camii	912/1506
Saat Camii	988/1580

Solak Sinan Camii	1007/1598
Kılak Camii	1142/1729
Yeni Camii	1157/1744
Reis Camii	1113/1759
Debbağhane Camii	1265/1848
Tatar Camii	1236/1869

Bazılarını kısaca tanıtalım: Eski Camii 912 H./ 1506 tarihli vakfiyesiyle Sofya, Niğbolu'da birçok eserler meydana getiren Yahya Paşa'nın eseridir (Res:--). 1984'te yıktılar, resimde ki mezartaşın son kısmındaki yazı şöyle:

İslâmbol payesiyle orduyu/Hümayun kadısı iken

Vasılı/Rahmeti ilah olan merhum/
Ebul-ihlas elhac

Mehmed Efendi/Ruhiçün Fatıha

Camiin doğu tarafında da birçok mezarlar var. Biri Rusçuklu Hasan Paşa'ya aitti, III. Mustafa zamanında Sadrazamken Şumnu'da idam edildi. Kesilmiş başı İstanbul'a gönderildi diye yazar. Son zamanda yıkılması dolayısıyla bu camiin fotoğrafı dergi ve gazetelere sık sık kondu, fakat hepsi de yanlış yazdı. Çarşı Camii veya Saat Camii dedi, hatta 21 Şubat tarihinde biri altına Razgrat'ta diye yazdı. Beyler, matbuattan şikayetciyim. Yeni Camii ve Şerif Paşa Camii yazacakları yerde Tombul Camii diye yazdılar. Birde (Bulgar Türkü diye yazıyorlar, Bulgar Türkü diye bir kavim yok, Bulgaristan'da Türk var.)

Şumnu'ya şeref veren âbidelerin başında Şerif Paşa Camii geliyor. III. Selim devrinde iki defa Kethudalık makamına gelen Şerif Halil Paşa Şumnu yakınındaki Madara'lıdır. Dedesi Şabaş Bey'in Şumnu'daki Câmi yerine, bu Yeni Camii yaptırmıştır. Rahmetli Mimar Ali Saim Ülgen bunun Nevşehir'deki İbrahim Paşa Camii ustaları tarafından yapılmış olduğunu söylemiştir. Cami'nin bitişiğinde medrese, mektep, kütüphane ve şadırvan vardır (Resimler). Vakfiyesi gayet süslüdür. Hizmetlerin ifası için gelir kaynakları şunlardır: Silistire Sancağı Varna Nahiyesinde bir çiftlik, İstanbul'da Cerrahpaşa'da Kürkçü Mahallesinde bir hâne,

Varna Kazası'nda Yeniköy'de bütün müstemilatıyla bir çiftlik, nakit olarak 10 bin kuruş, 1157 H./1744 tarihinde inşa edilen camii hakkında Vakıflar Dergisi C.VII. ve XIX. da bilgi vermişim.

Şumnu'daki camilerin birkaçı kaldı, çoğu yıkıldı. Türklüğü hatırlatan herşey siliniyor. Köylü, kentli halkın ziyaret yeri olan bir Gelber Sultan Tekkesi ve Türbesi vardı. Menkıbesi Genç Osman'inkine benzer. Fetihle ordunun önüne düşmüş; Gelberu, gelberi diye önde giderken şehit olduğu yere bu türbe yapılmış. Mezarlığında önemli kişiler yatardı. Şinasî'nin babasının mezarı da oradaydı. Şimdi hepsi yerle bir olmuş.

Cezayirli Hasan Paşa 17-85'te Şumnu'da ölünce Koşuyolu'ndaki Bektaşî Tekkesine defn edilmiştir.

Şumnu'da bugün ayakta kalan eserlerden biri Saat Camii yanındaki Saat Kulesidir. 1012 M./1603 tarihinde Tutucuzade Hacı Ömer tarafından bina edilmiştir. Altında bir de çeşmesi var. Kitâbesi şudur:

Bârekellâh zehi bir kulle-i sengin bina

Alem-e efrâz-ı felek tarzı hoşayende nümâ

Lânesinden idip âvâz hurûs feleki

Umayın Kafta âvâzın işitse Ankâ

Serseri geldi dalâl ehli çâk-sine

Eşref-i saat-ı evkata kulak tutsa sezâ

Hak Kabûlile ferahnâk ide sâhib-i hayrî

Oldu tevfik ana böyle eser-i müst-esnâ

Kurdu üstad ana bur turfe müces-sem sâat

Kodu bir nâme ki mânendi bulunmaz aslâ

Habbezâ mucize-i Hazret-i Peygam-ber-i Hak

Gün-begün şevk ile Yûsuf deyu itmekte nidâ (1)

Bırakup deyri gele mescide pûyân ederek

Sehart na'rezen oldukça müezzin-âsâ
Namdaş-ı Şeh-i iklim-i risalet ki anın

Saat-i bahtı karin-i şeref-i sa'd ola ta

Çalınup kûs gibi şehre letâfet virdi
Saldı âfâka aceb gulgüle-i hüsn-i sadâ

Zöhre ol saat rakkas ola gerdûn-ı çerhî

Kâse-i dehr ana câm, taş ola hürşid-i huda

Ne güzel kulle-i nev tekve ki san tıfl gibi

Almış ağûşuna bir çeşme-i zübeyde-edâ

Vakti Tarih-i Yetimi gibi Mevzuûn olsun

Penç nevbet çala müminlere gül-bânk-i salâ

Tutiazâde Hacı Ömer

Tarihi eserlerden biri de Kurşunlu Çeşmedir. 1188 H.-1774 M.yılında Yenîçeri Ağası Yegen Hacı Mehmet Paşa yaptırmış Kitâbesini Mehmet Esad Yezârî yazmıştır. Kitâbe şudur:

Şehinşâh-ı cihan Abdülhamid Hân

Ki hükmün sû-besû çerh eyler icra

Felek mevc-i hıyaz-ı kadr u cahî

Zemin gurfâtı bahr-ı lûtfı her-câ

Vekil-i mutlakıyla ide kevnî

O asl-ı pâki din ü devlet ihya

Olup sâri kulûbe lûtf-i hulku

Tıbâ-i âlem oldu hayra mücrâ

Hususâ bende-i sâfizamiri

Yegen Hacı Mehmed Ağapaşa

Bu ayn-ı selsebil-âsâyı itti

Ağakapusu karşısında inşa

Ne ayn ol ayn-ı Tesnim-i behişt

Ne çeşme çeşme-i kevserle hemtâ

Binası zencebil Kâfur-ı Adne

Suyu âb-ı hayata reşk-fermâ

Hidiv-i mareke-ârâ ki kandı

(1) Saat 78 + 78 + = 156 defa çalar, Yusuf'a Ebced hesabıyla 156 tutar, bu Hazreti Yusuf'a işaret-tir.

Nice kez mevc-i şemşirinden a'dâ
 O ayn-ı istikamet bir sudur pes
 Derûnı birûn reyyan âyine-âsâ
 Nem-i ilhamile styrâb kılsun
 Reh-i pâkin Cenâb-ı münzil'ül-mâ
 Kulu Kânt zamirul-cem u fikrin
 İdüp bâni ile atşâna isrâ
 İderken cüstücâ yenbû-i dilde
 Düa savbinde bir tarih-i garrâ
 Derûne geldi bt-külfet bu tarih:

Sekâhum Rabbuhum Şcrâben tahûra
 (2)1188 Elfakir Mehmet Esad Yesârî,
 Gufira lehu.

Bugün bir dükkan olarak işletilen
 Bedestan-Kapalı çarşı 1211 H.1816 M.
 yılında yapılmıştır: Kitâbesi şöyle:

Binde bir düşer, Neima, böyle tarih-
 i sedid,

Mevkiinde dilküşa oldu Beziztan-ı
 Cedid.

Bir de Koşuyolu'nda Taşmağaza
 vardı, 1925' lerde yıktılar. Onu da
 Anastas adında bir Bulgar yapmış ve
 Padişaha minnettarlığını bildiren bir
 kitâbe koymuş şöyle diyor, bu bir hür-
 riyet ve eşitlik belgesi:

Bûl-kerem Hakân Şchinşah-ı cihan
 Abdülmecid

Sâyesinde oldular a'lâ ve ednâ
 müstefid

Yeryüzün ol âli-baht adliyle mamur
 eyledi

Dergehinde cümle şahan-ı cihan
 oldu âbid

Adl ü dâdıyla cihan âbâd olunca ol
 schin

Oldu mesrur-u bükâm devrinde tuc-
 caran mezd

İşte tüccarandan ez-cümle Anastas
 bendesi

Yaptı bir dilkeş bina kim sarf edip
 dürr-i ferid

Şumnu mimarisi kılmış âlem içre
 bir semâ

Sad hezâr tahsin ederler Şumnuda
 güftü şinid

Şak edip hâme dehânın açtı, bir
 isim söyledi

İki mısra cevheri tam düştü tarih
 ber güzid

Verdi her etrafa revnak-bahş bu
 kârgir nev bina

Kıldı pek ra'na Anastas yaptı bir
 mağza cedid

1246 H Hüseyin Ruşdi

Tariht önemi hâiz diğerk bir âbide de
 Sultan Mahmud adına dikilen âbidedir.
 1837 de II. Mahmud Hân, Tuna Eyaleti-
 ne yaptıkları gezisinde en önemli bir
 ordu karargâhı olan Şumnu'ya da uğra-
 mıştı. O zaman Şumnu'nun yetiştirdiği
 şâirlerden olup orduda kâtip bulunan
 Yusuf Akif Efendi bu olayı bir kaside
 ile tarihe şöyle tescil ediyor:

Şecaat pişe hayr-endişe ü dâd-ı ke-
 rem fermâ

Bu câya sâhibi syef ü kalem Mah-
 mud Han geldi

Cihanda gelmedi bir Padişah bu
 beldeye hakkâ

Bu Hâkan-ı zaman, Dâra-hadem
 Mahmud Han geldi

Nasıl olmaz ahalisi acceb ihyâyı
 eltâfı

Şerefle Şumnu'ya İsây-ı dem Mah-
 mud Han geldi

Gubârına nola reşk cylese bu
 mevkiin kimya

Ki zira yümnile bastı kadem Mah-
 mud Han geldi.

Serir-i saltanatta dâim olsun zat-ı
 vâlâsı

O ruh-ı cism-i âlem pür-kerem Mah-
 mud Han geldi

Bu gûnâ, Akifâ, tarih düşer bin
 yılda bir ancak

Bu sahrâya Cenabı cud-ı yemm
 Mahmud Han geldi

1253 Yesârizâde Mustafa İzzet

Bu kaside Yesârizâde Mustafa İzzet
 tarafından güzel bir talik vazı ile
 mermer bir sütun üzerine yazılmış ve
 bu sütun bu ziyaretin hâtırası olarak
 Otağ-ı Hümayunun kurulduğu yere 2,5
 metre yükseklikte dikilmiştir. halen
 müzededir. Padişahın bu ziyareti hatı-

rası olarak Varna, Silistre, Tutrakan, Rusçuk ve Zıştovoya'da aynı tarzda birer sütun-anıt dikilmiştir.

Şumnu, eskidenberi İslam eserleri ile bezenmiştir. Divanı Hümayun hocalarından Eskiçalı Hamit, divanında Şumnu için şöyle der:

Maarif ehline menba' o belde,
Kemalet ehline menba' o belde.

Şumnu Hattatları da meşhurdur. İstanbul'dan malzeme alıp getirirler, yazıp tezhip ettiklerini yine İstanbul'a getirip satıyorlar, yeni malzeme alıp dönüyorlar.

Bütün Bulgaristan'da olduğu gibi Şumnu'daki Türk-İslam eserleri birer birer yok edildi. 93 harbinde Rus orduları kumandanı, Sofya'yı görünce: "Bu minare ormanını yakıp yıkmalı" demiş. Öyle de yaptılar. Bugün Sofya'da bir câmi kaldı, Şumnu'da birkaç câmi bıraktılar. Siyasi ağızla:

"Balkanlardan Türklük izlerini sileceğiz", demekle övünüyorlar. Medeniyet eserlerini yıkmayı bir hüner sanıyorlar. Bugün ise minareleri yıkmakla yetinmiyorlar, kalblerden imanı, Türklüğü, Müslümanlığı yok etmeye çalışıyorlar.

Tarihte emsali görülmemiş en feci zulümlerini işliyorlar, hem de yirminci asırda, sakın sakın yaşayan en muti tebaya karşı. Nesi varsa bırakıp Anayurduna gelmesine bile müsaade vermiyorlar.

Türk'ün son devirlerde nasibi göç olmuştur. 93 tekine Koca Bozgun der halk. O zaman koca Rumeli yerinden oynamıştı. Doğuda da durum aynıydı. Kars'tan göçen göç kafilesinin önünde, Aşık Ceyhuni yanık bir mühacir destanı söylemiş, iki dörtlüğüyle sözü keseceğim.

Eller çözülmelik kınalar kaldı,
Her taşı cevherden binalar kaldı,
Camiler, medrese, tekkeler kaldı,
Nice Ermiş yatar Türbeler kaldı.

*

Muhacir sesinden tutuldu düzler,
Kabirde mevtalar Fatiha bekler,
Ağlayıp kör oldu çok şahan gözler,
Okunmaz KUR'ANLAR, Senalar kaldı...

Evet daha neler neler kaldı, yürcklerde dinmez acılar, sızılar kaldı, bize de feryat etmek kaldı.